

Oscar II:s fort

Landets portvakt i Göteborg

Porten mot Västerhavet – Göta älvs mynning – har sedan medeltiden varit av stort strategiskt värde för det svenska riket. Vasatidens gamla Älvsborg var på sin tid ett av landets starkaste fästen,

några gånger förlorat men köpt tillbaka. Stadsbefästningen med de båda tornen, Kronan och Lejonet, från 1600-talets andra hälft blev ett av norra Europas starkaste försvarsverk.

Befästningen var den svenska stormaktstidens främsta försvarsverk på hemmafronten. I denna fästning ingick också Nya Älvsborgs fästning mitt i inloppet.

När stadsbefästningen år 1806 började jämnas med marken hade den tjänstgjort i drygt 100 år. Efter 200 års tjänst avfördes så också Nya Älvsborgs fästning från rikets fasta försvar år 1869. Redan vid denna tid var fästningen sedan många år för svag för sin uppgift. Konsekvensen blev att Göteborg från 1800-talets mitt saknade fasta försvarsverk. Så kom det att förbli till sekelskiftet 1900.

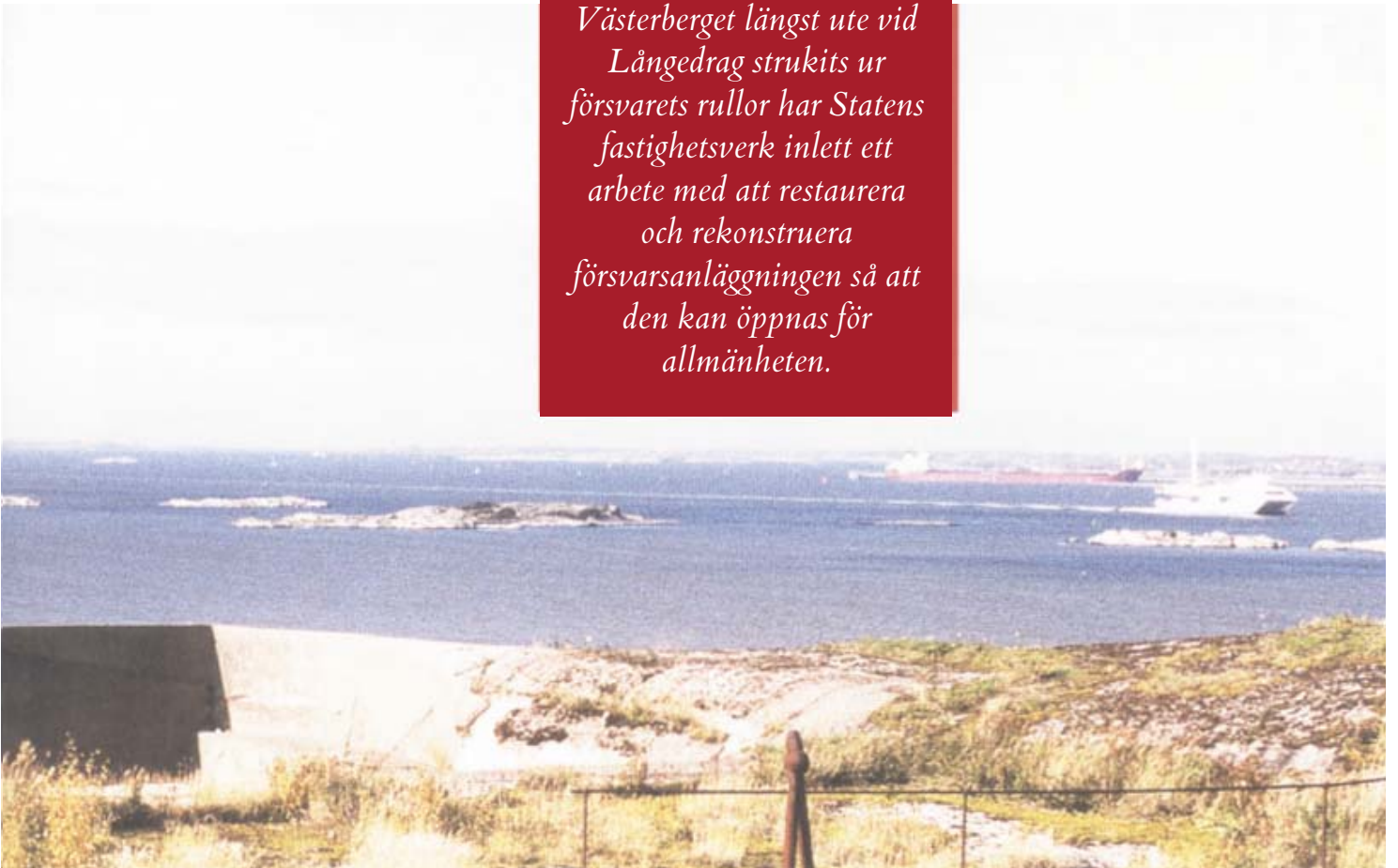
År 1892 ansåg generalstaben, inte

helt opåkallat, att flottbasen i Göteborg borde skyddas av ett fast försvarsverk. Det ledde till att man 1899 började anlägga Oscar II:s fort på Västerberget på södra sidan av inloppet. Redan samma år välsignades arbetet av biskopen i Göteborg. Fortet konstruerades i enlighet med för tiden gängse svenska principer. Anläggningen sprängdes in i berget. Inne i kärnanläggningen, innanför en djup och bred grav, inrättades utrymmen för besättningen och alla för kanonernas betjäning nödvändiga funktioner. Fortet var i operativt skick år 1907.

Beväpning och skydd

Fortets främsta beväpning blev två stycken 24 cm kanoner M/04 i var sin självsänkande lavett i öppen pjäsgrop. Det var bland de allra grövsta kanoner man hittills installerat i batterier på

*Väldiga kanoner pekar
åter ut mot Vinga och
inseglingen till Göteborg.
Sedan Oscar II:s fort på
Västerberget längst ute vid
Långedrag strukits ur
försvarets rullor har Statens
fastighetsverk inlett ett
arbete med att restaurera
och rekonstruera
försvarsanläggningen så att
den kan öppnas för
allmänheten.*

land. Självsänkningen innebar att kanonen laddades i nedsänkt läge och sedan höjdes ovanför bröstvärnets inför avfyrningen. När skottet gick sänktes röret av rekylen åter i laddningsläge.

Fortet fick också två stycken 15 cm kanoner i pansartorn med kupol samt fyra stycken 57 mm kanoner, också i pansartorn med kupol. För belysning och bländning av fienden försågs fortet i norr och i söder med starka strålkastare. I gravens norra och södra vinklar anlades så kallade kontreskarp-gallerier från vilka man kunde skjuta med kul-sprutor och skrotladdningar i gravens längdriktning, mot här befintliga anfallande styrkor. Redan i ingångstunneln till graven kunde fienden mötas av kanoneld från en öppning – en embrassyr – i kärnanläggningen.

Vid den norra foten av berget, vid strandkanten, anlades ett batteri med

*Oscar II:s fort har under många år stått
förselat och tillbommat.*

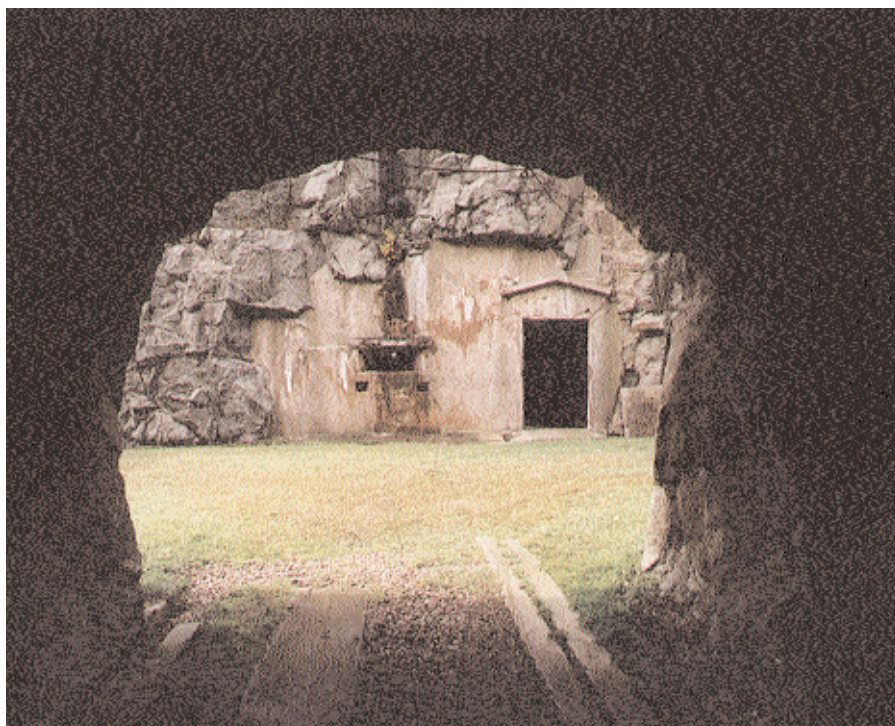
fyra stycken 57 mm kanoner. Batteriet kallas Götiska batteriet efter bidragsgivaren Götiska förbundet.

Inne i kärnanläggningen skapades lokaler med för tiden tryggande berg-täckning. Längst i söder, mittemot ingångstunneln, låg vaktlokalerna med trappor upp till strålkastare, en 57 mm kanon och infanterigången på fortets hjässa. Längs huvudkorridoren, Stora korridoren, låg logement, kök och sanitära utrymmen för manskapet. Längre in låg tekniska utrymmen, sjukavdelning och expeditionslokaler. Längst bort i samma korridor hade underofficerare och officerare sina förläggingsutrymmen med tillhörande köksavdelning. Längs den norra korridoren fanns ytterligare manskapsutrymmen. I anslutning till kanonerna på hjässan låg motsvarande ammunitions- och eldledningsrum nere i berget.

Artilleriets och fortifikationens allt snabbare utveckling under 1900-talet medförde att Oscar II:s fort vid tiden

I vallgravens norra och södra vinklar finns så kallade kontreskarp-gallerier varifrån man kunde skjuta i gravens längdriktning. Galleriet skyddas av ett framförliggande vattenhinder, en så kallad diamantgrav.

Redan i ingångstunneln till graven kunde fienden mötas av kanoneld från en öppning – en embrassy i kärnanläggningen.

för andra världskriget inte längre var ändamålsenligt i positionens fasta försvar. Bortsett från Götiska batteriet avväpnades fortet och övergick till sekundära funktioner, först som förläggning och senare som förråd. Kanonerna var däremot användbara och installerades i nya sammanhang. De grova 24 cm kanonerna lyftes ur sina lavetter och sattes i tornlavetter under pansarskydd i batteri Hjuvik på Hisingen. 15 cm kanonerna flyttades till ett batteri på Styrso längre ut i skärgården, liksom fyra stycken 57 mm kanoner, som bildade ett eget batteri på Stålholmen. Dessa flyttningar av kanonrör utfördes under 1939. Närmare nutid har Oscar II:s fort länge stått outnyttjat och utlämnat åt naturens krafter. Fortet har därför förlorat mycket av sin forna glans men i stället fått en patina som tydliggör den historiska dimensionen.

År 1993 övertog Statens fastighetsverk förvaltningen av fortet från dåvarande Fortifikationsförvaltningen och år 1998 föreslog Riksantikvarieämbetet regeringen att förklara fortet som statligt byggnadsminne. I avvaktan på regeringsbeslutet har hittills endast viss röjning av vegetation samt grovstädning ägt rum. En akut insats var emellertid påtvingad eftersom batteriet Hjuvik med 24 cm kanonerna skulle avvecklas och skrotas. Statens fastighetsverk fattade därför beslut om att återföra kanonrören till Oscar II:s fort, där de nu berikar fortets silhuett, placerade som de är i avfyrningsläge.

Önskvärt är att också 15 cm kanonerna från Styrso kan återföras till fortet i stället för att skrotas. Framtiden för fortets fyra 57 mm kanoner med sina kupoler är i detta avseende beroende av om batteri Stålholmen förklaras som statligt byggnadsminne, i vilket fall de stannar i detta batteri. I annat fall bör en återflyttning av kanonerna med pansarlavetter till ursprungliga platser i fortet tas under övervägande.

Det kommer att krävas ytterligare sanering och städning innan fortet kan öppnas för besökare som då ska kunna uppleva hur fortet var avsett att fungera och under vilka förhållanden besättningen arbetade.

*Kenneth von Kartaschew;
Specialist – militära byggnader*

På besök i en tidskapsel

«Om du vill ha fred, bered dig på krig». Så sa konung Oscar II innan han tryckte på knappen och det första sprängskottet till det som kom att bli Oscar II:s fort, brann av. Året var 1899 och händelsen finns återgiven i ett gult tidningsurklipp.

Drygt 100 år senare går vi längs med den utsprängda gången som leder in i fortet. Vi hukar oss under det nät som

ska förhindra rekryterna på amfibiebataljonen att trilla ned mellan klippavsatserna när de tränar hinderbana. Det har regnat kraftigt och vi får vada fram till öppningen in till fortet. De tre meter höga smidesgrindarna står halvöppna och när vi tittar ned för att se var vi sätter våra fötter ser vi spåren av de markhinder som en gång skulle skydda fortet från landsidan.

Trots att det har gått lång tid sedan fortets storhetstid är mycket sig likt. Gräsmattorna i vallgraven är välklippta och fortets väggar av Bohusgranit skulle lika gärna kunna vara nyhuggna. Sedan hösten 1995 har Fastighetsverkets förvaltare Leif Lindqvist ansvarat för restaureringen av Oscar II:s fort.

– När jag kom in här första gången var vallgraven som en djungel med sex meter höga björkar och vi fick hugga oss fram, minns Leif Lindqvist.

Vi går in i fortet och en fuktig luft slår emot oss. Det tar en stund innan ögonen vänjer sig vid dunklet. Elslingan som löper längs med taket kastar ett

Att spränga ner fästningen i berget gjorde att målytan minskade betydligt. Då flygvapnet och bombflyget utvecklades blev dock de nersprängda gravarna rena dödsfällor.

blått ljus i korridoren. Vi passerar manskapslogementet, tvättrum och underofficersrum. Halvöppna skytteluckor släpper in dagsljus i de annars halvskumma rummen. Lite längre in finns en sjukstuga och ett kök avsett för manskapet med gigantiska järngrytor.

Här bodde som mest 300 personer under fortets storhetstid. Elektriskt ljus och värme kom från ett dieselaggregat. Enligt Leif Lindqvist var det säkert både varmt och ombonat då fortet var bemannat. I dag är det råa klippväggar som omger oss men då var väggarna klädda med gipsplattor. Fukt och avsaknad av underhåll fick plattorna att ge med sig, så när Leif Lindqvist och de fyra personer som han har haft till sin hjälp tog sig in i fortet var deras första uppgift att rensa utrymmen och gångar från nedfallna plattor.

Nu går det återigen att ta sig fram i

de totalt 300 meter långa korridorerna. Vattnet droppar från taket och på sina ställen hänger även stalaktiter. Plötsligt slår en tung doft av fotogen emot oss och mycket riktigt, till vänster i korridoren förvarades fortets förråd av fotogen. I dag är det tomt men lukten dröjer sig kvar.

– Vi har inte velat förändra för mycket. Patinan och den lite råa ytan ska finnas kvar, känslan av att fortet faktiskt har åldrats och levtt sitt eget liv under flera decennier, menar Leif Lindqvist.

Det är lätt att gå vilse i korridorerna, det intygar Leif som en sen fredagskväll under sin första höst plötsligt stod i en becksvart korridor då elslingan längs med taket slocknade. Utsikten att bli hittad först efter helgen fick adrenalinnet att stiga. Men efter en stunds besinning tog han, likt Ariadne, tag i elledningen i taket och kunde snubblande leta sig fram till utgången.

Anledningen att fortet kom till tillhör svensk försvarshistoria. Oscar II ville ha en modern fästning med den absolut senaste tekniken. Han ville ha fred och förberedde sig därför för krig.

Efter det första sprängskottet 1899 började arbetet med att spränga bort sten till det som sedan skulle bli vallgraven. Tidigare hade man valt att bygga höga murar av granit, som vid Nya Älvsborgs och Carlstens fästningar, men genom att spränga ned fästningen i berget skulle målytan för fienden minska. Att vallgravar utgjorde riktiga dödsfällor när flyget började fälla bomber är en senare historia.

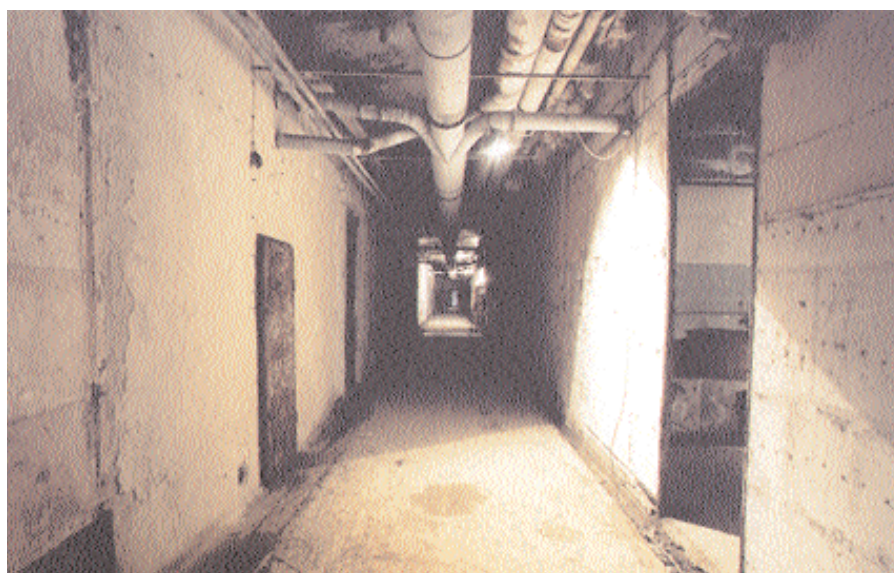
Vi följer gångarna mot västra korridoren och tar oss upp till dagsljuset igen. Uppe på platån står de två gigantiska 24 cm kanonerna. När de beställdes var kanonerna med sina självsänkande lavettage det mest moderna som fanns och idén var genial. Pjäserna syns inte från utsidan av fortet och de som arbetade med laddningen var skyddade bakom vallen. De hade en räckvidd på 20 kilometer. Men redan vid invigningen av fortet 1907 kunde de inte konkurrera med krigsfartygens kanoner.

«ett ganska behagligt jobb»

Fram till första världskriget var fortet bemannat sporadiskt. Men då krigshotet ökade flyttade både manskap och

I fästningens kök lagades mat åt 300 personer på vedspisar och i stora vedeldade kokgrytor.

Genom hela anläggningen löper den långa huvudkorridoren. Sidogångar och trappor leder upp till de olika pjäsplatserna på fortets hjässa.

befäl in i fortet. Som mest ska det ha funnits omkring 300 personer som arbetade och levde i fortets korridorer och uthuggna rum. Efter freden drogs beredskapen ned men även då fortet stod tomt skulle maskiner och kanoner hållas igång.

Sven Lindgren var 18 år då han 1933 första gången kom till Oscar II:s fort. Tillsammans med en överordnad åkte han en gång i månaden, från militärförläggningen på Nya Varvet strax intill, till fortet för att elda och titta till utrustningen. Fem år senare blev han själv ansvarig för fortets utrustning. Varje dag från klockan 8 på morgonen till 16 på eftermiddagen skötte han kokskaminerna och eldade för att hålla lukten borta.

– Jag minns att det var ett ganska

behagligt jobb. Jag kunde sköta mig själv och på sommaren satt jag här ute och solade mig, säger Sven Lindgren och pekar ut mot de i dag välklippta gräsmattorna.

Det kom aldrig något krig till Sverige och Oscar II:s fort behövde aldrig användas för att försvara landet. Nu, drygt 100 år efter det första sprängskottet, skulle fortet kunna öppnas för civila besökare, men eftersom fortet ligger på militärt område kan man inte komma in utan att passera vakten på Älvsborgs amfibieregemente. Under nästa år ska den nya entrén till Oscar II:s fort vara klar och då kan fortet också öppnas för alla som vill se och uppleva ett stycke svensk försvarshistoria. ■

*Elisabeth Nore;
Frilansjournalist*

Patinan och den råa ytan finns kvar och visar att fortet har åldrats och levt sitt eget liv i flera decennier.